

-
8. Подольская Н. В. Типовые восточнославянские топоосновы. Словообразовательный анализ. Москва: Наука, 1983. 160 с.
 9. Похилевич Л. Сказания о населенных мѣстностяхъ Кіевской губерніи или статистическія, историческія и церковныя заметки о всѣхъ деревняхъ, селахъ, мѣстечкахъ и городахъ, въ предѣлахъ губерніи находящихся. Кіевъ: Тип. Кіево-Печерской Лавры, 1864. 763 с.
 10. Словник гідронімів України. Київ: Наук. думка, 1979. 782 с.
 11. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980.

*О. Денисюк, В. В. Денисюк
(Умань)*

НАЙМЕНУВАННЯ ЖІНКИ В ДІЛОВІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ БРАЦЛАВЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI ст.

Власні назви, зокрема антропоніми, є вагомою складовою лексичної системи будь-якої мови, відображаючи зв'язок народу з його культурою та менталітетом. І хоч нині основну увагу дослідники звертають на культурологічний аспект антропонімів, проблеми історичної антропоніміки залишаються на часі, адже неодноразово ономасти акцентували на важливості повного вивчення регіональних антропонімних систем у діахронії, що дозволить отримати повну картину розвитку загальноукраїнської системи найменувань.

Українська історична антропоніміка має велику емпіричну базу (див. праці С. Бевзенка, В. Денисюка, О. Добровольської, І. Єфименко, Р. Керсти, О. Маштабей, О. Неділько, Р. Осташа, І. Фаріон, М. Худаша, В. Шевцової, Л. Ящук та ін.). На нашу думку, при вивченні локальних антропонімних систем необхідно враховувати історичні та соціально-економічні особливості розвитку регіону, що передусім відображено в загальноприйнятих в офіційно-діловому дискурсі способах ідентифікації осіб. Зазначимо, що антропонімія Брацлавщини другої половини XVI ст. системно не досліджена, хоч її вивчення матиме вагоме значення для студіювання південно-західного ареалу України.

Історична своєрідність Брацлавщини в задекларований період полягає в тому, що вона межувала з Молдовським князівством на півдні, Річчю Посполитою – на заході, з українськими землями – на сході й півночі (про північ говоримо умовно, оскільки ці землі також були під владою Речі Посполитої). На мовному рівні це позначилося на тому, що Брацлавщина була своєрідним буфером між західнослов'янською, зокрема польською, і мадярською, з одного боку, та українською антропонімними системами, демонструючи при цьому не тільки власні імена з цих антропосистем, але

і способи ідентифікації особи. Тож констатуємо, що стан дослідження способів найменування осіб у пам'ятках ділової писемності Брацлавщини другої половини XVI ст. нині недостатній для відтворення максимально повної картини формування мовної системи регіону, зокрема лексики, що й визначає актуальність нашої розвідки.

Майже в кожному дослідженні, присвяченому антропонімії того чи того історичного періоду, різною мірою презентовано питання про функціонування найменувань жінок. Маємо як статті чи розділи в дисертаційних працях (див. розвідки Л. Гумецької, В. Денисюка, О. Маштабей, Л. Самійленко, Л. Литвинчук-Ящук, О. Шевцової та ін.), так і спеціальне дослідження «Українська антропонімія XIV–XVIII ст. (жіночі найменування)» М. Сенів [6]. Науковці єдині в тому, що незначна кількість жіночих найменувань у пам'ятках зумовлена соціальним чинником. Як відомо, жінки потрапляли в документи тільки за певних умов: або у випадку вдівства, або через відсутність спадкоємців по чоловічій лінії. Дещо інші причини відсутності жіночих найменувань у пам'ятках історіографічного жанру: «1) жінки досить тривалий час не брали участі у воєнному та суспільному житті країни, а якщо в тексті пам'ятки й засвідчено найменування жінок, то лише тих, які посідали високе становище в суспільстві або були дружинами воєначальників; 2) автори творів історіографічного жанру, змальовуючи події майже одного часового зрізу, проявляли суб'єктивність у виборі тієї чи іншої історичної особи чи її найменування» [2, с. 66]. Саме ці причини не дозволяють вибудувати повну картину жіночого ономастикону, з'ясувати його повний репертуар, який на тлі чоловічого видається зовсім бідним.

Зауважимо, що аналізовані тексти все ж засвідчують «ділову дискримінацію». Це проявляється в тому, що в ділових документах превалюють імена жінок, які були доньками або дружинами чоловіків-посадовців тієї чи тієї адміністративно-територіальної одиниці Брацлавщини. На відміну від найменувань чоловіків, для яких панівним є дволексемний спосіб іменування, формули ідентифікації жінок характеризує не тільки більша кількість компонентів, але й відсутність строго закріпленої послідовності розташування компонентів. Як засвідчують проведені дослідження антропонімії писемних пам'яток XIV–XVIII ст., що репрезентують різні регіони України, для Житомирщини XVI–XVII ст. властиві одно-, дво-, три- і чотирилексемні найменування, п'ятилексемні трапляються зрідка [3, с. 162–165]; у пам'ятках історіографічного жанру зафіксовано тільки одно-, дво- і трилексемні антропонімоформули та антропонімію-апелятивні найменування [2, с. 65–72]; у ділових текстах XIV–XVIII ст. – одно-, дво-, три-, чотири- і п'ятилексемні, апелятивні та мішані найменування [7, с. 162–199]; в актах

Вижвівської міської книги XVII ст. – одно-, дво- і тричленні власні назви жінок [8, с. 42–47].

Ділова документація Брацлавщини дозволяє простежити дискурсну специфіку використання способів антропоідентифікації жінок: багатокомпонентними формулами писарі послуговуються переважно тоді, коли вперше в документі номінують жінку або ж розпочинають чергове документування якоїсь події, упродовж документу її найменування варіюється в напрямку компонентного зменшення. Тож одну й ту ж особу може бути ідентифіковано різними антропонімоформулами.

Однолексемні найменування жінок у досліджуваних документах писарі використовують обмежено, що зумовлено, на нашу думку, специфікою стилю, який вимагав якомога повної антропоідентифікації особи задля уникнення конфліктних ситуацій у випадку збігу найменувань у різних людей. Абсолютну більшість однолексемних іменувань становить тип «ім'я»: *Богумиле* (с. 285; тут і далі подаємо номер сторінки за виданням: *Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / упорядники М. Крикун, О. Піддубняк. Львів, 2008. 1218 с.*), *Улене* (с. 285), *Марєю* (с. 391, 399) – *Мари* (с. 391), *Милохна* (с. 393), *Марта* (с. 395), *Барбара* (с. 395), *Упросимьи* (с. 415) – *Просими* (с. 439), *Настасьи* (с. 415) – *Настасю* (с. 472), *Настазья* (с. 842), *Полагья* (с. 434), *Макгдалены* (с. 436), *Полонъ* (с. 475), *Зофеи* (с. 475), *Йльдохи* (с. 972).

Одиничними випадками вживань представлений тип «**прізвищева назва**»: *пнѣи Понатовскои* (с. 440); *панѣе Дѣбицкое* (с. 441); *пнѣе Песочинское* (с. 443); *Вербицькага* (с. 474). Звертає на себе увагу тип «**андронім**», використаний для номінації вдів: *Гаврилиха вдова* (с. 702, 791); *Йковиха вдова* (с. 846, 900); *Климчиха вдова* (с. 920). Очевидно, такий соціальний статус мала і *Левониха* (с. 802, 810, 834), іменування якої вжито без апелятивного конкретизатора.

Для ідентифікації жінок у діловій документації Брацлавщини писарі широко використовують **дволексемні найменування**, зокрема:

1) ім'я + прізвищева назва у формі присвійного прикметника, утворена від прізвищевої назви чоловіка: *Марини Бабузиное* (с. 257);

2) ім'я + прізвищева назва у формі присвійного прикметника, утворена від імені батька: *Милохна Грицкова* (с. 392);

3) ім'я + прізвищева назва: *Упросімею Дѣбицькою* (с. 328), *Макгдалена Дѣбицькага* (с. 328, 439, 447, 451, 465), *Настаси Скуибѣданце* (с. 470), *Дорота Вербицькага* (с. 474, 475), *Полонья Кгорѣцкага* (с. 474), *Ганьны Карчѣвское* (с. 508), *Барбарою Кгорскою* (с. 940). Зауважимо, що це найуживаніша антропонімоформула з дволексемних;

4) ім'я + прізвищева назва в Р. в.: *Упро[си]мьи Дубицкого* (с. 436), *Дорота Нѣшовског(о)* (с. 474);

5) ім'я + прізвищева назва із суфіксами: а) **-овн(а)/-евн(а)**: *Любка Есмановна* (с. 388, 393, 394, 397), *Йдвіга Телковна* (с. 474), *Полон'я Хрыбтовичовны* (с. 475), *Зофеи Горностаевне* (с. 560), *Ўвдотга Комаровна* (с. 567), *Настаз'а Быковна* (с. 842); б) **-их(а)**: *Ўриул[га] Чокаліха вдова* (с. 714); в) **-анк(а)**: *Настаси Ўлешанце* (с. 330);

б) ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: *Валентової Понатовскої* (с. 440); *Михайлової Кендзерскої* (с. 1030).

Трилексемні найменування, засвідчені в ділових документах Брацлавщини, дозволяють стверджувати, що обов'язковим компонентом для ідентифікації жінки було ім'я, напр.:

1) ім'я + ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: *Аньна Семеновата Кошчинага* (с. 390);

2) ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду + ім'я: *Семеновата Кошчинага Ганна* (с. 396);

3) ім'я + ім'я чоловіка у формі присвійного прикметника жіночого роду + прізвищева назва: *Настасга Ивановата Д'убицкага* (с. 530);

4) прізвищева назва + ім'я + відпрізвищева назва на **-овн(а)**: *Кгорєцкага Полоніга Хрыбтовичовна* (с. 474);

5) ім'я + ім'я по батькові + прізвищева назва: *Марта Ўхремовна Прил'уцкага* (с. 434), *Макгдалєною Павловою Д'убицкою* (с. 440, 530), *Настаси Михайловны Скуибєданце* (с. 469), *Ган'на Богдановна Карчовскага* (с. 507), *Просимєю Ивановною Д'убицкою* (с. 530);

б) ім'я + місце проживання + прізвищева назва: *Макгдалєна з Дубник Пєсочинска* (с. 457, 464).

Чотирилексемні найменування демонструють ширшу компонентну і структурну варіативність, напр.:

1) ім'я + ім'я по батькові у формі присвійного прикметника жіночого роду + ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійного прикметника жіночого роду: *Милохна Грицковага Федоровага З'яглов'єскага* (с. 399)

2) ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду + ім'я + прізвищева назва: *Федоровага Ўлєшинага Просимага Д'убицкага* (с. 443), *Лавриновага Пєсочинскага, подкоморинага браславскага Макгдалєна Дубицкага* (с. 466), *панєє Стефановое Володкєвичовое панєє Ганни Корчєвское* (с. 528);

3) ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду + ім'я + відпрізвищева назва на **-овн(а)**: *Юрєвага Кгорєцкага Полон'яга Хрыбтовичовна* (с. 475);

4) ім'я + ім'я по батькові + ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: *Настаси Петровны Ивановое*

Дѣбицкоє (с. 508), *Швѣдотьга Коптѣвна Михаиловага Кенъдзерскага* (с. 1030);

5) ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду + ім'я + ім'я по батькові: *пани Ивановоє Дѣбицкоє пани Настас[ъ]и Петровны* (с. 508);

6) ім'я + відпрізвищева назва на -овн(а) + ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: *Настаси Быковне Ивановои Дѣбицкои* (с. 444);

7) ім'я + ім'я по батькові + родова прізвищева назва + прізвищева назва у формі відтопонімного прикметника жіночого роду: *Богдана Филоновна Кмитанка Чернобыльскаа* (с. 838).

П'ятилексемними найменуваннями, незважаючи на їх широкі варіативні потенції, писарі послуговуються рідко. У досліджуваних текстах засвідчено такі антропонімоформули:

1) ім'я + ім'я по батькові + прізвищева назва + ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: *пни Швдотга Семеновна Кошчича пни Ванковага Яковицкага* (с. 393);

2) ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду + ім'я + ім'я по батькові + прізвищева назва: *Васковага Яковицкага Швдотга Семеновна Кошчича* (с. 399), *Григорьєвоє Тебенъчиноє Полагъи Шхремовны Прилуцъкоє* (с. 433), *Андрєєвоє Сабаровъскоє Мари Шхремовны Прилуцкоє* (с. 433), *панѣи Стефановои Володкевичовои панѣи Ганне Богдановне Карчевскои* (с. 529);

3) ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду + ім'я + ім'я по батькові + відпрізвищева назва на -овн(а): *панѣє Ивановоє Дѣбицкоє панѣє Настаси Петровны Быковны* (с. 529);

4) ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду + ім'я + ім'я по батькові + прізвищева назва чоловіка у формі Р. в.: *Федоровага Шлѣшинага Просимъга Ивановна Дѣбицкоз(о)* (с. 440);

5) ім'я + ім'я по батькові + прізвищева назва у формі відтопонімного прикметника жіночого роду + ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: *Швдоти Богушовны Сѣтєскоє Яновоє Вєриискоє* (с. 565),

6) ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду + ім'я + ім'я та прізвищева назва батька у формі присвійних прикметників жіночого роду: *Я, Лавриновага Песочинскаа, подкоморинага браславскага Макгдалѣна Павловага Дѣбинскага* (с. 454, 462).

Шестилексемні найменування вказують на високий ступінь залежності жінки від чоловіка. У досліджуваних документах жінок ідентифіковано за допомогою таких антропонімоформул:

1) ім'я, ім'я по батькові та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду + ім'я + ім'я по батькові + прізвищева назва: *пнѣи Юревои Алексан//дровичовои Черленковскои, воискои браславскои, пнѣи Настасьи Михаиловнѣ Скуибеданъцѣ* (с. 473);

2) ім'я чоловіка у формі присвійного прикметника жіночого роду + ім'я по батькові та прізвищева назва чоловіка у формі Р. в. + ім'я + ім'я по батькові + прізвищева назва: *пнѣи Стефановага М[и]хаиловича Володкевича пнѣи Ганна Богдановна Карчевскага* (с. 529);

3) ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду + ім'я + ім'я по батькові + відпрізвищева назва на -овн(а) + прізвищева назва у формі відтопонімного прикметника: *Йновата Верєскага Швдотга Богушовна Комаровна Сѣтискага* (с. 566);

4) ім'я + ім'я по батькові + відпрізвищева назва на -овн(а) + прізвищева назва у формі відтопонімного прикметника + ім'я та прізвищева назва чоловіка у формі присвійних прикметників жіночого роду: *Швдотга Богушовна Комаровна // Сѣтєскага Йновата Верєскага* (с. 567).

Антропонімію-апелятивних найменувань у ділових текстах Брацлавщини засвідчено мало, що можна пояснити намаганням канцелярії використовувати посесивні утворення для ідентифікації жінок, напр.: *ѡдову Скѡринѡю* (с. 384), *Марга Мацѣевна Комаровна Федоровага жона Трубачова* (с. 394), *Марина Петровага вдова* (с. 585).

Отже, аналіз системи антропоідентифікації жінок у пам'ятках Брацлавщини другої половини XVI ст. дозволяє констатувати, що чітко вироблених, закріплених формул для іменування жінок у досліджуваній період не існувало. Зафіксовані антропонімоформули налічують від одного до шести компонентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумецька Л. Л. Жіночі особові назви в українській актовій мові XIV–XV ст. *Наукові записки Інституту суспільних наук Львів. філіалу АН УРСР*. Т. III. Дослідження з мови та літератури. Київ, 1954. С. 116–122.
2. Денисюк В. В. Антропоніми в українській історіографічній традиції другої половини XVII – XVIII ст.: Монографія. Київ: Міленіум, 2006. 203 с.
3. Литвинчук-Ящук Л. В. Найменування жінки в пам'ятках Житомирщини XVI – XVII ст. *Волинь-Житомирщина*. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Житомир, 2002. Вип. 9. С. 162–165.
4. Маштабей О. М., Шевцова В. О. До історії українських жіночих антропонімів XVII століття. *Українське мовознавство*. Вип. 5. 1977. С. 92–99.

-
5. Самійленко Л. О. Жіночі особові назви у пам'ятках ділової мови Лівобережної України XVII століття. *Питання сучасної ономастики*. Київ: Наук. думка, 1976. С. 147–150.
 6. Сенів М. И. Украинская антропонимия XIV–XVIII вв. (женские наименования): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Ужгород, 1986. 16 с.
 7. Сенів М. І. Основні способи й засоби ідентифікації жінки в писемних пам'ятках української мови XIV–XVIII ст. *З історії української лексикології*. Київ: Наук. думка, 1980. С. 160–200.
 8. Царалунга І. Б. Вижвівська книга XVII століття – цінне джерело для вивчення західнополіського діалекту в діячності. *Акти Вишківської міської книги XVII ст.* / [підгот. до вид. І. Б. Царалунга]. Житомир, 2015. С. 5–55.

*А. Тищенко (Київ),
Т. М. Тищенко (Умань)*

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕКЛАМНОЇ ФУНКЦІЇ ЕРГОНІМІВ м. УМАНІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ергонімом, відповідно до Словника української ономастичної термінології, прийнято позначати власну назву певного об'єднання людей: організації, партії, установи, закладу і под., зокрема магазину, перукарні, ресторану та ін. [1]. Проте окремі мовознавці вважають, що це не обов'язково має бути «назва певного об'єднання людей», і тлумачать «ергонім» як власну назву підприємств, закладів, установ, фірм, які надають різноманітні послуги [6, с. 114].

І. Крюкова визначає такі функції ергонімів: 1) ідентифікаційна, 2) інформативна, 3) експресивна, 4) естетична, 5) юридична та б) рекламна, яка у свою чергу означає одночасну реалізацію атрактивної (привернення уваги реципієнта) і сугестивної (вплив на його психічні процеси) функцій [4, с. 7].

Вивчаючи засоби реалізації рекламної функції ергонімів на матеріалі ергонімікону Тернопільщини, Ю. Деремєнда називає одними із них слова іншомовного походження і зауважує, що, на думку номінаторів, іншомовним словам властива новизна, неординарність і загадковість, навіть лише те, що ергонім містить чужомовне слово, в багатьох випадках уже саме по собі означає, що такий ергонім буде привабливим для клієнта [3, с. 184]. Дослідниця виокремлює два типи ергонімів, які містять слова іншомовного походження: а) ергоніми, утворені від слів іншомовного походження, що мають конотації першості, високої якості, престижності, добробуту, розкоші та ін.; б) ергоніми, в яких лексеми іншомовного походження виконують рекламну функцію лише за допомогою своєї «іншомовності» [3, с. 184]. Сучасний ергонімікон міста Умані засвідчує